

УДК 347

Л.Л. СТЕЦЮК, Хмельницький університет управління та права

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ НЕДІЄЗДАТНОЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БУТИ ГЕСТОРОМ – СУБ'ЄКТОМ САМОЗАХИСТУ СПОСОБОМ ВЧИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ВЧИНКІВ У МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ

Ключові слова: самозахист, дієздатність, юридичний вчинок, гестор, домінус

Здійснення особою самозахисту досить тривалий час було предметом дослідження у галузі кримінального права, де традиційно виділяли два його способи – необхідну оборону та крайню необхідність. У цивільному праві, як правило, обмежувалися розглядом питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої особою при здійсненні самозахисту або при перевищенні його меж.

З посиленням інтересу до самозахисту в цивільному праві цивілістами було запропоновано нові способи самозахисту, що мають суто цивільно-правовий характер. Одним із них є вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.

Можливість ведення чужих справ без доручення не привертала особливої уваги цивілістів у радянський період. Тому вчинення дій в майнових інтересах іншої особи є новелою Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. (далі – ЦКУ) [1]. Та обставина, що з моменту їх законодавчого врегулювання минуло порівняно небагато часу, зумовлює наявність ряду питань, які потребують вирішення. Зокрема, це стосується кола фізичних осіб, які можуть бути гестором.

Актуальність даної теми полягає в тому, що категорія вчинення дій у майнових інте-

ресах іншої особи без її доручення була законодавчо закріплена порівняно недавно. Відповідно формування правозастосовної практики щодо даних відносин поки що знаходиться на початковій стадії. Це ж стосується і наукових досліджень у даній сфері.

Самозахист у його цивільно-правовому аспекті досліджувався у працях таких науковців, як О.І. Антонюк, Е.Л. Страунінг, Д.В. Мікшис, С.М. Веретеннікова та ін. Що стосується вчинення дій в інтересах іншої особи без її доручення, дане питання було предметом дослідження у працях В.М. Зубаря, Д.А. Баликіна, О.М. Єгорової та ін., але лише в аспекті виникнення відповідних зобов'язань. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджується питання можливості недієздатної фізичної особи бути гестором - суб'єктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи без її доручення. Метою даної статті є обґрунтування можливості недієздатної особи бути гестором – суб'єктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи без її доручення.

Для досягнення вказаної мети ставляться наступні завдання: дослідити норми законодавства щодо правового статусу недієздатних осіб та щодо вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення, а також погляди науковців на дане питання.

Ряд науковців (О.І. Антонюк, Е.Л. Страунінг, Д.В. Мікшис та ін.) відносять вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення до самозахисту.

Так, О.І. Антонюк згадує про дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення в контексті можливості здійснення самозахисту не лише своїх, а й чужих прав та інтересів [2, с.44]. Детального розгляду кола суб'єктів здійснення таких дій як способу самозахисту науковець не проводить.

Д.В. Мікшис вважає, що, за винятком випадків, коли дії третіх осіб не мають самостійного юридичного значення, оскільки здійснюються в інтересах володільця права і

від його імені (представництво), можна виділити групу дій, яку він пропонує назвати самозахистом у чужому інтересі. Дії по самозахисту прав третіх осіб виходять за рамки представництва, оскільки зумовлюють наслідки не лише для володільця права, яке захищається, а й для особи, яка безпосередньо здійснює захист. Цей різновид самозахисту урегульований нормами, що входять до складу інституту дій в чужому інтересі без доручення [3, с.20].

Е.Л. Страунінг також в якості способу самозахисту називає дії в чужому інтересі без доручення [4, с.115]. Він виходить із того, що самозахист може реалізовуватися як особою, чії права порушені, так і іншими особами шляхом так званої товариської взаємодопомоги [4, с.116].

Перш, ніж приступити до розгляду даного питання, зазначимо, що науковці, які останнім часом досліджували зобов'язання, що виникають внаслідок вчинення дій в інтересах іншої особи без її доручення (В.М. Зубар [5, с.95], Д.А. Баликін [6, с.9, 53], О.М. Єгорова [7, с.11, 88] та ін.), іменують сторони цих зобов'язань домінусом і гестором, як це робили свого часу римські юристи. Ми погоджуємося із запропонованими ними термінами з огляду на їхню лаконічність та глибоке історичне коріння.

В цілому можливість фізичної особи бути гестором сумнівів не викликає. Питання в іншому: яким має бути обсяг дієздатності гестора? Так, з дієздатними та емансипованими (ст.35ЦКУ) фізичними особами все зрозуміло. Водночас питання про можливість вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення фізичною особою, яка є недієздатною, потребує розгляду. Зазначимо, що норми ЦКУ, які визначають обсяг дієздатності фізичної особи, прямо не передбачають обмеження можливості особи, яка визнана судом недієздатною, вчиняти юридичні вчинки [8, с.285], зокрема в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Водночас, зі змісту норм глави 79 ЦКУ впливає обов'язковість спрямованості дій

гестора на попередження, усунення або зменшення невігідних майнових наслідків для доміноса. Із вимоги щодо спрямованості дій, логічно випливає, що вони повинні усвідомлюватися особою, яка їх вчиняє.

Для відповіді на дане питання слід спершу звернутися до ст.41 ЦКУ, де законодавець категорично зазначає, що недієздатна фізична особа не має права вчиняти жодного правочину. Проте щодо вчинення недієздатним юридичних вчинків такої вказівки немає. Опікун недієздатної особи вчиняє від її імені правочини та несе відповідальність за завдану нею шкоду. Але не передбачається участь опікуна у вчиненні підопічним юридичного вчинку. Тобто виходить, що при здійсненні юридичного вчинку недієздатними особами також можуть виникати юридичні наслідки [8, с.285].

Перш ніж продовжити розгляд цього питання, пропонуємо змодельовати наступну гіпотетичну ситуацію. Наприклад, під час відсутності господаря про його город дбав недієздатний сусід, якого про це ніхто не просив. Завдяки цьому дозрів гарний врожай, якого не було би без належного догляду. При цьому недієздатний використовував власні добрива. Виникає питання: чи повинен власник городу відшкодувати недієздатному вартість витрачених добрив? І якщо так, то на підставі якої норми ЦКУ?

Зазначимо, що стосовно дій недієздатної особи законодавець у сфері недоговірних відносин встановлює правові наслідки у вигляді обов'язку надання відшкодування лише в разі завдання нею шкоди. Водночас випадки вчинення недієздатним корисних дій залишаються поза увагою. Саме такими випадками є вчинення недієздатним юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи.

На нашу думку, такий підхід є дещо однобоким і суперечить принципу справедливості. Корисні дії особи заслуговують відповідної правової оцінки незалежно від обсягу її дієздатності. Таким чином, виникає наступне питання: які саме норми тут слід застосувати? Так, норми про набуття, збереження

майна без достатньої правової підстави передбачають можливість витребування особою майна, яке насправді їй належить, оскільки законодавець тут використовує термін «повернення» (глава 83 ЦКУ), що логічно означає наявність особи, у якої виникло право на це майно до того, як ним безпідставно заволодів хтось інший. Власник не може безпідставно набути врожай із власного городу, якщо відсутні відносини оренди. Тому тут не можна застосувати норми глави 83 ЦКУ, у тому числі й за аналогією, оскільки це призведе до неоднозначного вирішення таких справ різними судами, адже не виключене застосування за аналогією різних норм, у тому числі й таких, що мають досить віддалене відношення до вказаних випадків. Тому, на нашу думку, тут слід застосовувати норми глави 79 ЦКУ, оскільки це є справедливим (корисні дії недієздатної особи також заслуговують на правову оцінку), доцільним (усувається можливість неоднозначного вирішення таких справ різними судами), та не суперечить цивільному законодавству. Таким чином, у змодельованій нами ситуації слід відшкодувати вартість витрачених недієздатним сусідом добрив згідно з нормами глави 79 ЦКУ як фактично зроблені гестором витрати.

Запропоноване нами вирішення питання щодо можливості недієздатної особи бути суб'єктом вчинення юридичних вчинків в інтересах іншої особи без її доручення потребує певної деталізації в частині виникнення у гестора прав та обов'язків.

Так, глава 79 ЦКУ встановлює для гестора певні обов'язки - надати домінусу звіт тощо. Виникає питання, чи можна покласти такі обов'язки на осіб, які не мають повної цивільної дієздатності? Стосовно недієздатної особи сумнівів не виникає: на неї такі обов'язки не можна покласти, оскільки вона не здатна своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ст.30 ЦКУ). Отже, недієздатна особа не може власними діями набувати обов'язки гес-

тора, передбачені главою 79 ЦКУ. Проте, на нашу думку, не можна встановлювати положення, за яким в разі, наприклад, недієздатності гестора на його боці не виникають обов'язки. Таке правило фактично позбавляло би домінуса відповідних прав. Така ситуація суперечила б самій суті глави 79 ЦКУ, яка не лише передбачає вчинення певних дій, а й, як вірно вказує В.М. Зубар, має метою узгодження інтересів особи, в чиїх інтересах діяли без доручення, та особи, яка діяла без доручення [5, с.100–101, 127]. Отже, передбачені для гестора обов'язки повинні виникати навіть у разі його недієздатності. На нашу думку, для вирішення даної ситуації, слід покласти виконання даних обов'язків на інших осіб. Виникає наступне питання – на кого саме? Так, ст.41 ЦКУ передбачає, що правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун, він же несе відповідальність за завдану нею шкоду. І жодної вказівки щодо здійснення опікуном обов'язків підопічного від імені останнього. На нашу думку, слід передбачити спеціальну норму, яка покладатиме виконання обов'язків недієздатного гестора на його опікуна. Проте слід враховувати, що опікун не завжди може знати про такі дії підопічного. Тому слід передбачити, що ці обов'язки опікун має виконати при першій нагоді після того, як дізнається про дії підопічного. Також опікун повинен подбати про дотримання прав підопічного гестора.

Отже, недієздатна особа може бути гестором – суб'єктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи. Такий підхід дозволить більшою мірою дотримуватися інтересів недієздатної особи. Водночас покладення відповідних обов'язків гестора на опікунів останнього (в разі його недієздатності) забезпечить належне дотримання прав домінуса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р., № 435-IV // ВВР України. –

2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

2. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Антонюк Олена Ігорівна. – Харків., 2004. – 205 с.

3. Микшис Д. В. Самозащита в гражданском праве России: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03/Микшис Денис Владимирович. – Тюмень, 2006. – 175 с.

4. Страунинг Э. Л. Самозащита гражданских прав: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 ; 12.00.03 / Страунинг Эдуард Леонидович. – Москва, 1999. – 167 с.

5. Зубар В. М. Зобов'язання, що виникають з ведення чужих справ без доручення: дис. ...

кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Зубар Володимир Михайлович. – Одеса, 2001. – 178 с.

6. Балыкин Д. А. Действия в чужом интересе без поручения: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Балыкин Денис Анатольевич. – Рязань, 2002. – 158 с.

7. Егорова Е. Н. Обязательства, возникающие из действий в чужом интересе без поручения: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Егорова Елена Николаевна. – Рязань, 2004. – 213 с.

8. Цивільне право України: В 2-х томах / [Харитонов Є. О., Дзера О. В., Дудченко В. В. та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008- - Т. 1. – 832 с.

Стецюк Л. Л. Щодо можливості недієздатної фізичної особи бути гестором – суб'єктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи без її доручення / Л. Л. Стецюк // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 865–868 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10cllbid.pdf>

Проводиться аналіз норм законодавства щодо правового статусу недієздатних осіб та щодо вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення. Досліджуються погляди науковців щодо здійснення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення. Обґрунтовується можливість недієздатної особи бути гестором – суб'єктом самозахисту способом вчинення юридичних вчинків у майнових інтересах іншої особи без її доручення.

***

Стецюк Л.Л. О возможности недееспособного физического лица быть гестором – субъектом самозащиты способом совершения юридических поступков в имущественных интересах другого лица без его поручения

Проводится анализ норм законодательства о правовом статусе недееспособных лиц и о совершении действий в имущественных интересах другого лица без его поручения. Исследуются взгляды учёных на осуществления действий в имущественных интересах другого лица без его поручения. Обосновывается возможность недееспособного лица быть гестором – субъектом самозащиты способом совершения юридических поступков в имущественных интересах другого лица без его поручения.

***

Stetsyuk L.L. On the Possibility of an Individual to Be Incapacitated Gestor - the Subject of Self-Defense Means the Commission of Legal Actions in the Property Interests of another Person without His Instructions

The analysis of the legislation on the legal status of disabled persons and to carry out actions in the property interests of another person without his instructions. The views of scientists on the implementation of actions in the property interests of another person without his instructions are investigated. The possibility of an incapacitated person to be Gestor - the subject of self-defense means the commission of legal actions in the property interests of another person without his instructions.